

توندوتیژی بهرامبر به ژنان له کومه لگادا

هه لاله بهرزنجه

توندوتیژی وهیژش کردنه سه ژنان، له هه موو جیگایه ک به شیوهی جور به جور به کار نه بریت. بنه رتهی ئەم رفتهاره نامۆفانه له لایهن پیاووه دهرحق به ژن ده کریت. پیاو دهنستی بالای هیه و ژنیش وهکو ژیرمه جموعه یه کپی پله دوو سهیری ده کریت و بهرپرسانهتی و دهنسه لاتیش له سهه نه ساسی ئەم دابهش کردن ولینکدهونه نابه رابه ره ناوه رۆک ومه عنای پی دهر دهریت. کولتوری پیاومهنزی له بنه رته دایه یه ویت و تیده کوشیت به هه موو شیوه یه ک و له وانه به زه بری کاریگه ری توندوتیژی، ژن کۆنترۆل بکات و بیبانه ژیر رکفی خویه وه. له ژۆرک له ولاتانی دواکه وتوودا ئەم کولتوره له یاساشدا پشتیوانی لیده کریت و سیستماتیک به کرده وه دهر دهریت. ئەم سیستمه ئەم کولتوره به رده وام بۆ شارندنه وهی زولمی پیاوانه بۆ سه رکوتی ژن شیواژگه لی جیاواز به کار دهنیت. ژۆرچار پیاو به لیدانی هاوسه ره که ی جیاوازی قودره تی خوئی نیشان دهنات. لیدان و نازاری ژنان که تهنانهت ژۆر جار دهنیته هۆی گیان له ده ستدانیان، باوترین جۆری توندوتیژییه.

ئەم دیارده یه له ولاتی بی یاسا و سونه تیدا ژۆر بهرچاوه، به جۆرک که میکانیزمیکیشه بو راگرتنی ژیر و به هیزی پیاو و به ره سمی ناسینی راده ی دهنسه لاتی به سهه ژندا. مه رج نییه که توندوتیژی له دهرحق ژنان دایه من به لیدان و زه بره زهنگی فیزیکی نیشان بدریت. له وهش خراپتر له ولاتانیک که یاسای بهر یوه بر دنی کومه لگا له سهه نایین ونه ریته شه ری دارژاوه، وه کوو ئیران که ژنان دایه من سه رکوت دکرین، له راستیدا هه لوار دنی جنسی له یاسا کانی کۆماری ئیسلامی، یه کیک له به ستیتنه به هیزه کانی هاتنه ئاری توندوتیژی له دژی ژنانه. ههه بویه پیوسته که به شیکی بهرچاوه له خه باتی ژنان له دژی هۆکاره بنه رته یه کانی ئەم دیارده یه، واته سیستمی سیاسی له ئیران بیته ئارواوه. له راستیدا توندوتیژی سیاسی له کومه لگادا بنه مای هه موو تهنوتیژییه ک پته وه کات و دهنیته هۆی نه هادینه بوونیان، له بهر ئەوهی ده ولت له ریگای له بهرچاونه گرتنی مافی ژنان له دارشتنی یاسادا، ئەسلی نابه رابه ر بوونی مافی ژن و پیاو ده کاته ئەمریکی یاسایی و ریگا بۆ به دهنسه لات نه گه یشتنی ژنان یان ریگا پینه دانیان له زوربه ی بواره کومه لایه تی، سیاسی و شوغله سه ره کیه کاندادا هه موار ده کات.

له لایه کی دیکه وه، بنه برکردنی هه لوار دنی جنسی و توندوتیژی له دژی ژنان، پرۆسه یه کی درێخایه نه و پیوستی به خه بات وهه ول و ماندوو بوونیکی ژۆره هه روا که دیتومانه، رژیمی کۆماری ئیسلامی ئیران به بیانوی حجابی ئیسلامیه یه وه، به رده وام ژنانی داوه ته بهر په لامارو زهخت و ژۆر، به رده وام به چکی حجاب، جیاوازی نیوان ژن و پیاوو هه لوار دنی جنسی له کومه لگادا له هه موو کاتیک زیاتر به ره پیده دا. نمونه یه کی دیکه له هه لوار دنی جنسی له کومه لگادا، ته لاق نه دانی ژنه له کاتیکدا که ژن خوازیاری ته لاق سه ندنه، وهه روه ها نه دانی مافی سه ره برشتی مندال به ژنه له کاتی جیا بوونه وه، ئەم نمونه انه له زومره ی توندوتیژی حقوقي دژ به مافه کانی ژنان دان.

له راستی دا توندوتیژی سیاسی له کومه لگادا بنه مای هه موو توندوتیژییه ک پته وه ده کاته وه و دهنیته هۆی نه هادینه بوونیان. توندوتیژی دهرحق به ژنان ره گی له هه لوار دنی ره گه زیدایه وهه روه ها په ره پیده ریشیه تی، به لام له نموده ده کری به گرتنه به ری تاکتیکی کاتی و شیوا بهر به زیادبوون و په ره سه ندنی ئەم گرفته کومه لایه تییه بگیردیت. به شداریکردن له هه ول خه باتکارانه کانی ژنان و پیاوانی یه کسان خواز، هه ول بۆ به یاسایی کردنی مافی یه کسان له یاسا بنچینه یه کانی کومه لگای سونه تی وه کوو ئیران، سه ره تابه ترین و له راستیدا دهر واره ی چوونه ناو هه وله کانی دواتره بۆ کۆتایی هیان به م بارودۆخه. له لایه کیتره وه هه وله کانی تاکه کانی کومه لگا بۆ ئالوگۆری بنچینه یی له سیستمی سیاسی ئیران ده توانی ریگه خو شکه ریکی باش بۆ ناینده ی پرسی یه کسان ژنان له ئیران و کوردستان بیته.

دهسه لات و توندوتیژی

نا / که ژال دهره خسانی

یه کی له دیارده کومه لایه تی و مرۆفایه تییه کان که ژۆر کاریگه ره له ژبانی هه موومان و ژۆر رۆانگه و بیرمهندی به خووه خه ریک کردوو وه باس و گفتوگی له سهه کراوه، توندوتیژییه که به درزیایی میژوو مرۆف هه میشه له گه ل خۆی کیشی کردوو. تا ئیستا ژۆر له سهه ئەم دیارده یه نووسراوه و بابته و روژنراوه، به لام به داخه وه وهه واکه واقیعیکی زال وچه سپیوو ونه گۆر هه رماوته وهه وچه چاره سه ریکی گونجواوی بۆ نه کراوه. توندوتیژی، کرده وه یه کی جیهانییه که به پیستی تابه تهنه ندیه کانی تاکه که سی وکومه لایه تی و به شیوه ی جۆراو جۆر خۆی نیشان دهنات و درزی کردۆته نپوه هه موو بواره کان به گشتی و هه موو چین و تویره کانی گرتۆته و بووه به هۆی له ده ست دانی مافی تاکه که سی وهه روه ها به ها مرۆیه یه کان و له مپه ریگه له سهه ریگای جیهانیکی ئەمن

کومه لایه تی و فرهه نگی و دروست کردنی ژۆر له مپه ر له سهه ریگای کومه لگایه کی نازاد و نیمۆکرات، ئەم دیارده یه وهک ره وتیکی ئاسایی به رده وام دووباره دهنیته وه. ئەوهی لپه ردا پیوسته باسی لپه ر بکرت، ده سه لاته که یه ک له گرتن، ئەوه فاکتانه یه که وهک فاکتانه ریکی دانه برپاوه له کۆی فاکته به ره مه یته ره کانی دیکه، له به ره مه یته یانی توندوتیژی به گشتی و دژ به ژنان به تابه تی دهر دهر گرتی که به شیوه ی جیاوازی له سیستمه جۆراو جۆره کاندادا رهنگدانه وهی له شوین خۆی به جی ده هیلی و ریژه ی تاوان و پیشیلکردنی تهنانهت نۆمه ئاساییه کانیسی بر دوه ته سه ره وه.

به درزیایی میژوو ده سه لات به واتای حاکمیه تی سیاسی بووه و چین حاکم خاوه نداری بوون، ونه م چینه ش ریژه یه کی که میان له کومه لگا پیکه یناوه وه له نپوه دا

به گشتی حکومه ت نه تهنیا نوینه ری ئەم چینه حاکمه بووه به لکوو نوینه ری ره گه زی حاکم و اتا پیاوان به سهه کومه لگاشدا بووه و جیی داخه که تا ئیستا له میژوودا مه جالیکی وه ها نه ره خساوه که ده سه لاتیکی پیکه اتوو له هه ر دوو ره گه زی نیر و می و نیمۆکرات پیک بیته. که وایه خاوه ن ده سه لات که پیاوان، زۆلی سه ره کی ده گرتن له میکانیزمی بهر یوه بر دنی کومه لگا و دابهش کردنی ده سه لاتدا. بیگومان ئەمه خۆی ده گوتیژیه وه بۆ هه موو بواره کانی ژبان به گشتی و قۆرخ کردنی

ده سه لات له لایهن پیاوو وه که ده توانی بی ره حمانه سنووریک نه ناسیت و په ل ده هاویژیت به سهه ژبانی ژناندا. له ولاتیکی وهک ئیرانی ژۆر ده سه لاتی کۆماری ئیسلامیدا، ده سه لاتی له راده به دهری پیاوان، بووه به هۆی ئەوهی که یاساش سه قه ت و پیاوانه بیته، پیکه اته ی کومه لگاش له سهه بنه مای کۆن و سوووی سه ده ناوه راستیه یه کان و داب ونه ریستی پرۆژرکراوه که خه لک ملکه چی ده بن و به ره می نایینی تووندی ئیسلامیه یه، په راویژ خستی ژنان له لایهن به شیکی بهرچاوه له دانیشوتانی کومه لگاوه بۆته راستیه کی تال، ئەمه تابه تهنه ندی ولاتیکی دیکتا تۆر لیدراوه. هه روه ها که ئاماره مان پیدایه له کومه لگای ئیراندا ده سه لات پیاوانه یه وه هه موو قوژبیکه گرتوو ته وه و توندوتیژی بنه ماله ش، زایه له ی ئەوه نابه رابه رییه یه له دابهش کردنی ده سه لاتدا.

له کومه لگای پیاومه زنی (پاتریارکی)، پیاو سیمۆلی زولم و ژۆره له بنه ماله دا و ده سه لاتی به ده سه ته وه یه وه. ئەم نابه رابه رییه له ده سه لات دا تووندوتیژی لپه ک وتوو ته وه. ده سه لاتی

پیاوان له بنه ماله دا، زهختی ژۆر چاودیری سونه تی (ترادیسۆنی) ژبانی ژنانی به ره وه ناراسته یه کی مه ترسیدار پال پیوه ده نیت و دهرفته ی ئەوهی ناییت به شیوه مرۆفیکی ته واره هه ست به بوونی خۆی بکات ونه مه ش

ریگه له سهه ره شه ی ژنان و ناستی وشیارییان و وه کوو مرۆفیکی لاواژ به به رابه ر توندوتیژی پیاواندا بیده نگی هه لده بریژیت. باوک و برا و هاوسه ربی ترس له سزادان و یاسا کومه لگا، ناعه داله تییه ک که له ساختاری کومه لگادا هیه له نیو خیزانیش به کرده وه دهری ده هینن و به شیوه یه کی وحشیانه، لیدان، نه شکه نه چه و سووکایه تی پیکردن ناراسته ی ژنان ده کریت که له کۆتاییدا ده بیته به هۆی ترسو بیوانایی رۆحی و ره وانی و له ده ست دانی باوه به خۆبوون و بیرکردنه وه له خۆکوژی. توندوتیژی به شیوه ی سیستماتیک به یوه ندی هیه به ده سه لات وه که قۆرخکراوی پیاوانه و به درزیایی سی سال ده سه لاتی کۆماری ئیسلامی به م سیستمه کار کراوه، بویه جیی سه ره سوورمان نییه که ژنانیکی ژۆر بوونه ته قوریانی.

ئەگه ر چی ئەم دیارده کوشه نده و دیارده هاوشیوه کانی، زه بریکی قورسی له کومه لگای ئیران داوه و رژیمی ئیسلامی له ریگای په ره پیدانی و زهخت و گوشار و سه رکوت بۆ بهر یوه بر دنی سیاسه ته دژه مرۆیه کانی خۆی هه ولی بیوچانی داوه به درۆ و فریوکاری پرۆپاگهنده ی بۆ سیاسه تکانی کردوه، به لام ئەمرۆزه ده بینن و ده بیستین که نه تهنیا نه گه یشتوو نه ته ئامانج، به لکوو سه ره پای له سه یداره دان و زیندان و لیدان، له گه ل نه فره ت و قینی جه ماوه ری وه زاله هاتووی ئیران به گشتی و ژنان به تابه تی به ره وروو بوه ته وه. ئیستا که بۆتنه وهی ژنان له دوی تپه برکردنی دهرانیکی پر له نازارو مه ینت، شیلگه رانه و ئاشکرا دهنگی هه لبریه وه به هیز و به تین هاتوونه ته مه یدان و هه لگری پۆتانسه لیکه به هیزه دژبه سیاسی دژه ژن و شه وه زنگی نایینی کوماری ئیسلامی. بۆنمونه له ئاخیزه جه ماوه رییه که ی هه نووکه ی ئیراندا شاهیدی ئەوه بوون که ژنان چلۆن به تین و ته وژم و سه ره برزانه، شان به شانی پیاوان سه ره پای هه روارو نشیو، تهنانهت بویره تر هاتوونه ته مه یدان. که ده لپین بویره تر مه به ست ئەوه یه که سه لماندیان راست نییه که ده لین شۆرش پیاوانه یه و ژنان وه هیزیکی پاشکۆی شۆرش وهه روه ها له ئەگه ری به ند کردن و زیندانی کردندا، به شیوه ی وحشیانه تر رووبه رووی ئەشکنجه و نازار ده بنه وه و مه ترسی زیاتر له سهه ریگایاندا یه.

هه رچه ند به رده وام له پیش شۆرشه کاندادا ژنان رۆل یکی کارا و نه کتیفیان گه یاروه و وهک ئامپرتیک بۆ سه رخستی شۆرشه که که لیکان لپه ره رگه یاروه، به هیوا ی ئەوهی که له دوی شۆرش مافه کانیان دابین ده کریت و چیرت له بیرناکرین، به لام به داخه وه له دوی سه ره که وتنی شۆرش په راویژ خراون. بۆ نمونه له ناره زایه تییه کانی شۆرش سیالی ۵۷ به دژی حکومه تی پاشایه تی ژنان وهک ئامرازیک به کاره یینان، پۆششی ئیسلامی که زه مه نیک تهنیا بۆ یه کگرتوویی خه باته که ناوی لی ده بپرا دواتر بوو به به هانه یه که ده ستی ده سه لاتدارانی مله ژوو سه ره رۆ بۆ کپ کردنی هه ر جۆره ده نگ هه لبرینیکی و حجابی ژۆره ملی سه پینرا به سهه ر ژبانی ئیراندا ئەوه نازادیه که پیشتر ژنان له پۆششی خویاندا هه یانبوو لپیان زهوت کرا. له م قۆناغه ی ئیستا دا ناسۆی ئالوگۆره کان و رووداوه کان پاس له وه ده که ن که چیرت قۆناغی بیده سه لاتی و لاوازی روو له تییه ریینه و ژنان به تیگه یشتنی قوولترو روانینی وردترو بابه تیانه تر له رووداوه کان ده روانن و ئیتر نابنه ئامپرتیک له م پانتایه دا، به لکوو دژی هه ر جۆره ناعه داله تییه ک و توندوتیژییه که دژ به هه ر تاکیکی کومه لگا به گشتی و ژنان به تابه تییه تی ده وه ستنه وه وه به هیزتر له رابردوو له سه نه گه ری ئەم خه باته هه ناگی قایمه ت هه لده گرن.

له یادی هاویری شهید، سووسه ن فره یقی دا

هاویری سووسه ن فره یقی سالی ۱۳۴۵ له بنه ماله یه کی زه حمه تکیشی ناوایی "موسک" ناوچه ی شاری مه ریوان له دایک بوو و هه ر له، شاره دا چوه مه کته ب، هینستا مندال بوو که باوکی له ده س داو دایکی سه ره برشتی ئەوانی گرتنه ستۆ. سووسه ن هه ر له سه ره تایی مندالییه وه هه ستی به وه هه موو فه قه ر و مه حروومییه ته ده کرد به لام زه ینی مندالانی ئەوه نه یه دتوانی له ریشه ی ئەوه کیشانه بکۆلته وه. هاویری سووسه ن، خوشکی ژنه هونه رمه ندی شۆرشگه ی هاویری "مه رزیه ی فره یقی" یه. هاویری سووسه ن ۱۲ سالان بوو که شۆرش جه ماوه ری سالی ۵۷ ده ستی پی کرد و ئەویش به وه سه ته ناسکی مندالییه وه له خه باتی ئەوه دهر وانه دا به شداری کردو به ده نگه گه رم و به سۆزه کی شیعری شۆرشگه یانه ی ده خوینده وه.

هاویری سووسه ن فره یقی پاش رابه رینی سالی ۵۷ ده ستی کرد به هه لسووران له بنکه کانی ناوشاری سنه و له هه موو کۆرۆ کۆبوونه و ئامووزشی و سیاسی یه کاندایه و په ری زه وق و عه لقه وه به شداری ده کرد و له م ریگایه وه له گه ل سیاسه ته کانی کومه له ناشنا بوو. سالی ۵۸ به گیان له ده س دانی دایکی. ژبانی هاویری سووسه ن سه خت و دژوارتر بوو و زیاتر له گه ل ره نج و سه ختی رووبه روو بوو. هاویری سووسه ن سالی ۵۹ وه کوو هه واداریکی نزیکی کومه له ده ستی دایه فه عالییه تی سیاسی و له مه درسه دا تراکت و ئیعلامیه یی کومه له ی بلاو ده کرده وه و له سهه دار و دیوار دروشمی شۆرشگه یانه ی ده نووسی.

هاویری سووسه ن سالی ۶۲ چیرت نه یتوانی له شار بمینته وه و به یوه ست بوو به تشکیلاتی کومه له وه وه پاش ته واک کردنی دهره ی فیرگه ی سیاسی نیرامی له گوردانی شوان له ناوچه ی سنه سازمان درا، پاش ماوه یه ک هه لسوورانی بی وچان له ناوچه ی سنه بۆ ئامووزشی پزشکیاری نیردرا به بیمارستانی کومه له و له ناوچه ی باشووری کوردستان و له دوابی ته واک کردنی سه ره که وتوانی ئەم دهره یه به په ری فیداکاری یه وه وه کوو پزشکیاری یه لیک له پیشمه رگه کانی کومه له دریزه ی به هه لسوورانی خۆی دا و له ماوه ی ۵ مانگ دا خه ریکی کاری دهرمانی بوو له ناو هاویری یانی پیشمه رگه و خه لکی زه حمه تکیش دا.

هاویری سووسه ن به رووحیه یه کی شۆرشگه یانه وه به ره و پیری ئەره که شۆرشگه یانه کانی ده چوو، خوو ره وشتی شۆرشگه یانه ئەوهی له ناو هاویری یانی و له ناو خه لکی زه حمه تکیشی ناوچه کانی سارال و به رپله دا کردبووه سیمایه کی خۆشه ویست و جی متمانه. به تاییه ت ئەوه کاته کی که له ده ستی سازمانده ی سارال فه عالییه تی ده کرد ببوو یاره ریکی خۆشه ویست و جیگای ریز بۆ زه حمه تکیشانی ئەم ناوچه یه بویه بیره وه ری هاویری سووسه ن ئیستا ش له دلیان دا زیندوووه ریزی لی ده گرن. به داخه وه ئەم که چه شۆرشگه یه و ئەم سیمایه ناسراو و خۆشه ویسته ی نیو پیشمه رگه کانی کومه له و خه لکی زه حمه تکیشی باشووری کوردستان رۆژی ۲۷ ره شه مه سالی ۶۶ له گه ل هاویری یانی گوردانی شوان، له کاتی خۆدهرباز کردن له نیو جه رگه ی شه ری مال ویران که ری ئیران عه یراق له ناوچه ی هه لبه جه پاش موقومه تیکی ژۆر که وته بهر گولله ی به کریکی راوانی کۆماری ئیسلامی و گیانی له پیناوا مانجه به رزه کانی کومه له دا به خت کرد.